

## ETICKÝ POJEM OSOBY

převzato z: Brasser, *Person. Philosophische Texte von der Antike bis zur Gegenwart*, Reclam 1999 (neoficiální překlad K. Šprunk)

### „Osoba“ v etice

Co je tato „důstojnost“ člověka, o tom má každý většinou implicitní představu. Jedni při tom vycházejí z poněkud širšího, druzí ze spíše užšího pojetí „osoby“. Na tomto východisku závisí, jaké budou odpovědi na uvedené otázky. Kdo je např. přesvědčen, že a priori nutným prvkem pojmu osoby je INDIVIDUALITA, bude také zastávat spíše názor, že individualita náleží ke konkrétnímu lidskému životu už od biologického počátku lidského života – který mimochodem není čistě biologicky vůbec snadné stanovit. Tím je také dáno stanovisko např. v otázce oprávněnosti klonování lidského genómu. Kdo má naopak tendenci považovat za hlavní součást pojmu osoby schopnost UŽÍVÁNÍ ROZUMU, má prostor pro rozhodování v uvedených otázkách také již předem vymezen. Bude angažován především v problémech spojených s lidmi, kteří zjevně nemohou vykázat mnoho známek - nebo vůbec žádné - užívání rozumu. Ale v otázce klonování bude patrně nakloněn spíše k tomu, aby se výzkumu povolil trochu větší prostor, než to pokládá za možné zastánce myšlenky individuality. – Lze také zastávat názor, že zmíněná zvláštnost člověka, charakterizovaná pojmem „osoba“ není apriorní vlastnost, nýbrž vlastnost spojená s EMPIRICKÝMI SCHOPNOSTMI, jako je například schopnost sám prakticky vymáhat svá práva. Dříve než někdo tuto schopnost má – nebo poté, co ji už (plně) nemá – není ještě – nebo už (plně) není – osobou. Kdo chápe „osobu“ takto, už vlastně rozhodl otázku oprávněnosti klonování.

Už tento příklad klonování ukazuje toto: kdo hledá na uvedené otázky fundované odpovědi, bere na sebe břímě pronikat do stále složitějších a hlubších problémů. Někdy samozřejmě musíme dospět k odpovědím. Pokrok v technických prostředcích někdy požaduje odpovědi velmi naléhavě. Příslušné vědy na tento tlak reagují zvýšeným úsilím ve zkoumání vlastních etických základů. ETIKA se stala médiem, jímž se věda snaží odpovědět na uvedené otázky. A tak je etika místem, kde dnes pojem „osoby“ slyšíme a čteme nejčastěji. Přesněji: můžeme rozlišovat mezi množstvím problémů aplikace na jedné straně a množstvím otázek, jež se týkají základů etiky, na straně druhé. Ještě přesněji lze říci: o smyslu a významu „osoby“ se

dnes diskutuje hlavně tam, kde se provádí základní etický výzkum.<sup>1</sup> Předmětem diskuse je, zda člověk jakožto člověk se vyznačuje nějakou ZVLÁŠTNÍ VLASTNOSTÍ, a jestliže ano, v čem tato zvláštnost záleží. Ta by pak byla tím, co činí člověka „osobou“.

Už v rámci etiky existuje problém udržet diskusi o základním pojmu „osoby“ živou také pro konkrétní otázky aplikace. Tento problém je ztížen mimo jiné také konfesními jazykovými hranicemi. Ale diskrepance mezi aplikací a základní diskusí v samotné etice není tak velká jako propast mezi etickou diskusí na jedné straně a běžnou řečí na straně druhé. Ve srovnání s běžnou řečí působí dnešní užívání slova „osoba“ v etice přímo inflačně. V mimovědeckém úzu se totiž „osoba“ vyskytuje velmi zřídka. A i v tomto případě většinou v perspektivě zvláštní vypovídací funkce, jež není předmětem zájmu etické základní diskuse, hledající to, co vyznačuje člověka jakožto člověka.

### **„Osoba“ v běžné řeči**

Když se zeptám znalce místní politické scény, kdo stojí za určitým politickým rozhodnutím, může mi dát mnoho neříkající odpověď: „jedna v našem městě dobře známá osoba“. Tato odpověď už ve mně možná vyvolá určité tušení, kdo je touto „osobou“ míněn. Mohu se tomu možná přiblížit obrátnými dotazy, můj partner možná nakonec změkne a uvede nějaké jméno. Anebo z něho nevyhlédám nic více než onu větu, která byla spíše výzvou k dalším otázkám než skutečnou odpovědí. Z takové řečové situace je patrné toto: „Osoba“ se tu říká tehdy, když se někdo chce vyhnout jménu některého člověka, tj. když chce vytvořit určitou distanci, zde konkrétně distanci mezi „dobře známou osobou“ a mnou, který se dotazuji. Ten, na koho se ptám, zůstává, pokud se neobjeví další jednoznačné náznaky, i po rozhovoru anonymní, i když už ne tak zcela neznámý jako předtím. To obojí zřejmě můj partner zamýšlel: poukázat na zcela určitého člověka, a přece zachovat distanci a anonymitu. Aby toho dosáhl, užije prostředku, který poskytuje naše řeč, a označí daného člověka jako takovou a takovou „osobu“.

Druhé jazykové užití je také dáno snahou vytvořit distanci vůči některému člověku. K vytvoření této distance ho označíme – či spíše kriticky pojmenujeme - jako „osobu“. Jde o užití, kdy někdo někomu vypráví o tom, že někdo třetí je „zcela nemožná osoba“, „nezdvořilá osoba“, „domýšlivá osoba“ apod. Mluvíci zde nechce vytvořit distanci mezi svým partnerem a některým člověkem, nýbrž chce vyjádřit svůj vlastní odstup od jiného člověka. A tak se

---

<sup>1</sup> Dobrý přehled o některých současných pozicích dává Th. Rebock, „Zur gegenwärtigen Renaissance und Krise des Personbegriffs in der Ethik – ein kritischer Literaturbericht“, in: *°Allgemeine Zeitschrift für Philosophie* 23 (1998) s. 61-86.

stává, že při tomto užití se u „osoby“ vyskytují negativní přívlastky mnohem častěji než přívlastky pozitivní.

Toto druhé užití zesiluje a potvrzuje, co ukázalo už první užití: v běžné řeči užíváme slovo „osoba“, abychom na pozadí blízkosti vytvořili distanci. Má-li „osoba“ vyznačovat distanci, nemusí znamenat to, co se tomuto slovu připisuje v etické základní diskusi, totiž souhrn toho, co je zvláštností člověka jako takového. Aby „osoba“ plnila funkci, kterou má v běžné řeči, stačí, když znamená totéž co JEDNOTLIVÝ ČLOVĚK – ovšem nikoli kterýkoli jednotlivý člověk, nýbrž vždy tento člověk, kterého máme před sebou. Neboť při prvním i druhém užití máme na mysli zcela určitého člověka, kterého označujeme jako „osobu“.

Tento smysl „jednotlivec“ nebo „jedinec“ se zcela formálně uplatňuje v třetím případě, kdy se běžně užívá slova „osoba“. Počet hostů naší oslavy narozenin udáme slovy „35 osob“. Bylo by zjevně upřílišněné, kdybychom řekli, že „osoba“ se zde užívá proto, že toto slovo vždy znamená také „obdařený rozumem“ nebo „nezadatelná individualita“. Tak by se do běžné řeči uměle a bez potřeby přenášely pojmy osoby z etické základní diskuse. Stačí, když tu „osoba“ znamená jednoduše JEDNOTLIVEC nebo JEDINEC.

Ale jako pouhé udání množství implikuje toto užití slova přece jen nad svůj formální smysl určitou metafyzickou tradici, jež je zasuta pod silnou vrstvou samozřejmosti: přímo instinktivně se zdráháme udat množství hostí pomocí slova „kus“. Tak daleko přece jen nejdeme. Mluvíme-li při údaji množství lidí o „osobách“, je tu zjevně už silná distance. Kdybychom při distanci, jež je nutná při počítání hostí, postupovali jako při počítání zvířat na pastvě nebo nakládaného kusového zboží, dopouštěli bychom se – to ihned cítíme – hrubé kategoriální chyby.

Existuje konečně ještě čtvrtý případ užívání slova „osoba“ v běžné řeči. Zde se vlákna dosavadních případů spojují. Někdy přemýšlíme o příčinách nějakého hlubokého konfliktu. Pak můžeme slyšet tuto diagnózu: „On hned všechno bere osobně. Nedokáže prostě rozlišovat mezi svou osobou a věcí.“ Uvádíme tedy rozdíl mezi osobou a věcí, abychom v konfliktní situaci získali nový prostor řešení. Nyní se má opět vytvořit distance, tentokrát mezi tím, kdo byl zasažen konfliktem, a věcí, o niž v tomto konfliktu jde. Doufáme, že tuto distanci vytvoříme tím, že o ní budeme mluvit.

Označení toho, kdo se nachází v konfliktu, jako „osoby“ má zde nejprve varovnou funkci napomenutí, aby se daný člověk tolik neztotožňoval s předmětem sporu. Ale takové napomenutí má naději na úspěch jen proto, že rozlišení, které je jeho základem, je věčně smysluplné. K tomu nestačí, aby „osoba“ – jako v dosavadních třech případech – znamenala jen „jednotlivý člověk“. Toto rozlišení naopak poukazuje na to, že „osoba“ a „věc“ patří ke

dvěma zásadně odlišným rovinám. Když se někdo nachází v konfliktu jako postižený, stává se pro toto rozlišení zjevně slepým. Když ho vidí, je to už známka zesílené distance vůči konfliktu a tím krok z konfliktu ven. V čem přesně záleží rozdíl mezi „osobou“ a „věcí“, o tom v běžných konfliktních situacích nepřemýšlíme. Předpokládáme, že všichni zúčastnění tento rozdíl intuitivně chápou. Kdybychom ho museli teprve dlouze vykládat, bylo by odvolání na něj jako strategie řešení naprosto bezcenné. Mimoto by taková úloha byla pro většinu z nás beznadějně nad naše schopnosti. Kdyby se někdo stále ještě nenechal takovými pochybnostmi odradit, k objasnění by stačilo uvést místo „osoba“ jméno daného člověka. „Osoba“ je v tomto čtvrtém použití predikátem, jímž vyjadřujeme nejen to, že někdo je *jednotlivým* člověkem, ale vyjadřujeme jím, že někdo je *tímto* jednotlivým člověkem. V běžné řeči má tedy „osoba“ ten smysl, že v rozdílném stupni přesnosti označuje člověka, nakolik je TÍMTO KONKRÉTNÍM JEDNOTLIVCEM.

### **V obou případech: ztráta dějin filosofie**

V běžné řeči užíváme slova „osoba“ v uvedených čtyřech případech a relativně zřídka. Proti tomuto slabému výskytu slova „osoba“ v běžné řeči stojí tendence v etických souvislostech, kde se slova „osoba“ užívá znovu a znovu. Má být slabé zastoupení v běžné řeči vyrovnáno silným výskytem ve vědě? Pokud snad takový kompenzační zájem někde skrytě působil, zůstal až dosud bez úspěchu. Je to možná tím, že oběma oblastem – diskusi v běžné řeči i v etice - je společný deficit, který si nemohou vzájemně vyplnit a který přece obě svým způsobem kompenzují - opomíjením nebo nadměrnou aktivitou. V obou případech jsou málo přítomny, až vůbec nepřítomny dějiny filosofie.

Co platí o frekvenci užití pojmu, platí také o kontrastu, který existuje mezi významem slova „osoba“ v běžné řeči a v etice. Běžná řeč nazývá člověka „osobou“ a chce tak označit konkrétní jednotlivost člověka, chce ho pojmenovat jako individuum, jako nositele zcela určité vlastnosti, v posledku jako nositele zcela určité INDIVIDUALITY. Člověk je označován jako „osoba“, aby byla vytvořena distance v jednom z uvedených čtyř smyslů. – Etika naproti tomu vidí v označení člověka jako „osoby“ přisouzení charakteristického znaku, který náleží všem lidem nezávisle na individualizujících konkrétnostech: „Osoba“ je „ens morale“, NOSITEL DŮSTOJNOSTI náležející KAŽDÉMU ČLOVĚKU. „Osoba“ označuje to, co spojuje všechny lidi.

Kde jsou významy takto rozdílné, není nutné začínat s pokusy o přemostění. Důležitější je ukázat omezenost každého z obou významů. Každá z obou obsahových náplní „osoby“ je o sobě už zúžením. Jeho míra se ukazuje, když oba obsahy postavíme do proudu dějin pojmu.

Tyto dějiny pojmu jsou ve svých podstatných etapách dějinami metafyziky, ale nejsou jen jimi.